

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Ett hällristningsfynd på Södertörn

Schnell, Ivar

Fornvännen 24, 381-383

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1929_381

Ingår i: samla.raa.se

större dimensioner, har under största delen av medeltiden å sin enkelt rektangulära plan rest sig i fiskebyn Luntertun vid Skelderviken¹. Ett dylikt kapell har dessutom sannolikt funnits på en Hven mycket närbelägnare punkt på fastlandet, "Olstrup kapel" i den nuvarande byn Alstorp i V. Karleby socken, blott något mer än en mil sydöst om Landskrona. Detta kapell nedrevs på 1500-talet för att lämna material till iståndsättandet av Dagstorps kyrkas torn, vilket genom sitt vida synliga läge var av betydelse som landmärke för sjöfarande. Ett närmare utforskande av de skånska fiskesamhällellenas historia och arkeologi skulle troligen giva vid handen att denna enkla kapelltyp varit ganska spridd. Någon säker datering av den ha vi ännu icke, men dess uppkomst och i regel ganska korta tillvaro bör väl sättas i samband med det allmänna uppsvinget under det stora sillfisket alltså tidigast förläggas ett stycke in på 1200-talet, med skiftande livslängd, dock sällan utöver medeltidens senare skede. För dateringen till 1200-talet talar även den omständigheten att bevarade kapellrester av detta slag icke förete några verkligt gammal-romanska drag i byggnadstekniken.

För den händelse en fortsatt och utvidgad grävning i St. Ibbs kyrka skulle blotta grunder, som bilda rät vinkel med det nu senast påträffade murpartiet, skulle den anträffade byggnaden sålunda på naturligaste sätt förklaras som en dylik kapell-anläggning och dess läge skulle bli ett av de bägge i fig. 162 antydda alternativen. Ett vidare utforskande av byggnaden skulle i händelse av alternativ "söder" troligen bliva resultatlöst, enär talrika begravingar omedelbart söder om nuvarande kyrkan redan tidigt måste ha spolierat alla rester av den äldsta anläggningen om den sträckt sig åt detta håll. En grävning med alternativ "norr" som förutsättning torde däremot kunna förväntas giva ett gott resultat. — Tills vidare bör man alltså antaga, att en icke särdeles tidig romansk kyrko- eller kapellbyggnad på denna plats föregått den nuvarande St. Ibbs kyrka, samt att den senare, som fått en annan orientering än den äldre, icke har något byggnadstekniskt samband med den äldres murar. Det synes sålunda föreligga bärande skäl för en målmedveten utvidgning av den påbörjade undersökningen.

O. Källström.

Ett hällristningsfynd på Södertörn.

I slutet av september månad detta år anmäldes från Salems socken på Södertörn fyndet av en förut okänd hällristning. Den återfinnes c:a 200 m. väster om Ladvik och omedelbart nordost om den s. k. Gamla skolan på en mot norr sluttande håll, som vätter mot en åker med en höjd över havet av åtm. 25 m. Ristningen har således icke någon betydelse vid studiet av landhöjningen i dessa trakter.

Ristningen är anbragt på den branta hällen så, att den icke med bekvämlighet nås varken nedifrån marken eller uppifrån hällen. Ristnings-

¹ O. Källström, Utgrävning i staden Lunterturn, Fornvännen 1927 häft. 6, sid. 286 f.

ytans enda figur är ett typiskt hällristnings skepp 80 cm. långt och med 16 bemanningssträck, och konturerna äro djupa och jämnt huggna.

I någon mån är fyndets plats förvånande, då den icke kan sammanställas med några av de kända hällristningsområdena. Som bekant är den enda kända hällristningen i fast berg från Södermanland belägen i Tuna socken vid Berga, således i Nyköpingstrakten¹ och hällristningarnas följeslagare, älvkvarnarna saknas så vitt jag vet i dessa trakter². Från en grannsocken till Salem, Ytterenhörna på sörmländska fastlandet, härstammar dock det intressanta Tuna-fyndet av tre med skålgropar och hällristningsfigurer prydda sandstenshällar³.

Granska vi vidare den närmaste trakten kring ristningen, synes dess plats än egendomligare. Visserligen äro bronsåldersfynd kända från angränsande socknarna Östertälje och Botkyrka, och särskilt i Östertälje äro de stora gravrösen, som bruka hänföras till bronsåldern, talrika, men den nordliga hörna av socknen, där Ladvik ligger, är en så utpräglad torftig utkant av bygden, att man minst av allt skulle väntat sig ett sådant fynd just där. Någon inventering av angränsande trakter ha dock ännu ej gjorts, så möjlighet förefinnes för att fyndet endast är en utlöpare från ett större ristningsområde i denna del av Södertörn.

I detta sammanhang vill jag granska några äldre anteckningar rörande hällristningar i Södermanland. Det gäller två notiser av R. Dybeck. Den ena återfinnes i Runa 1842 h. I, sid. 31 f.: "En märkvärdig, hittills okänd hällristning å ett berg på Kälby ägor i Fors socken, icke långt från Hyndevadsfallet, skall, jemte andre sådana i trakten, blifva föremål för en serskild afhandling. (Allmogens förklaring öfver de härstädes förekommande bilder m. m. synes oss lika märkvärdiga, som ristningen.)" Prof. Lindqvist har granskat uppgiften och funnit trenne skålgropar, som tala för möjligheten av hällristningar i trakten⁴. Själv har jag dock granskat området under ett par dagar utan att kunna göra några fynd, och då jag bland Dybecks efterlämnade papper i Vitterhetsakademiens arkiv funnit en uppgift, som talar mot att anteckningen i Runa skulle avse en verklig hällristning, så torde denna notis kunna avskrivas för framtiden. Manuskriptsanteckningen, som återfinnes i Dybecks reseberättelse för år 1850, har följande lydelse: "I Härad lilla socken... förekommer ock en hittills icke känd, vacker och vidlyftig Hällristning, troligen den enda i landskapet och hvilken jag noga aftecknat"⁵. Då det synes mig otroligt, att Dybeck under tiden från

¹ B. Schnittger: En hällristning vid Berga-Tuna, Fv. 1922, sid. 77 ff.

² På några av Mälar-öarna, särskilt Selaön, förekomma dock talrika älvkvarnar, men enda stället på Södertörn, där mig veterligt sådana finnas är i en fast häll vid Grimsta i Sorunda socken.

³ O. Montelius: Ett märkligt fynd från Södermanland: Sv. Fornminnesför. tidskr. X, sid. 189 ff.

⁴ S. Lindqvist: Den helige Eskils biskopsdöme, A. T. S. 22:1, sid. 152 f.

⁵ Teckningen återfinnes icke i arkivet, däremot har jag funnit en lös lapp med anteckningar om diverse fornminnen i Härad socken, som bland annat

anteckningen i Runa 1842 till resan 1850 glömt bort ristningen vid Hyndevad, måste jag förutsätta, att han under mellantiden kommit till klarhet om att fyndet i Fors icke var en hällristning. Arten av hans misstag vill jag söka gissningsvis klarlägga: Som bekant brukade Dybeck vid uppsparandet av fornlämningar först och främst begagna sig av "Rannsakningarnas" uppgifter, och jag har flera gånger observerat, att hans fornminnesförteckningar från sörmländska socknar icke upptaga andra minnen än de, som återfinnas i "Rannsakningar". Se vi nu efter vad nämnda källa säger om Fors socken finna vi: "Uppå Kälby ägor och Fors socken i Ekemarken och dess skog ligger ett bärg, der synes vestigia och såhlor i bärget efter hästhofvar och Skoor. Item tecken efter människotår till fötter och fingrar på händer." — "Rannsakningars" beskrivning synes närmast giva vid handen, att det är fråga om en vittringsföreteelse, och vid undersökning i trakten av Ekstugan (= Ekemarken?) fann jag mycket riktigt ett antal vittringsgropar av det slag allmogen ofta berättar sådana ting om, som att jättar lett sina kreatur fram över hällen medan berget ännu var mjukt etc. Min gissning blir därför, att Dybeck tagit dessa vittringar för människoverk, vilket föranlett notisen i Runa.

Anteckningen från resan 1850 ang. hällristningen i Härads socken anser jag däremot icke behöver utmönstras trots att jag vid verkställda efterforskningar icke kunna finna den. Lokalbestämningen "i närheten af Barvavägen" är ju alltför vidsträckt (åtminstone $\frac{1}{4}$ kv.-mil) för att undersökningar skola kunna giva ett bestämt negativt resultat.

Av en anmärkning till fig. 13 i Runa 1843 h. IV synes, som om Dybeck mera utförligt beskrivit sina hällristningsfynd i en särskild avhandling, vilken vore av största intresse att återfinna. Som en vädjan om hjälp vid sökandet efter denna avhandling, återger jag nedan anmärkningen ur Runa: "Fig. 13 återgifver en hällristning i Uppland, vilken jämte åtskilliga andra, var ämnad att bifogas en afhandling 'Om hällristningar i Mälarländerna', men vilken för rummets snäfhets icke kunnat intagas. Den kommer att öfverlämnas till Kongl. Oldskrifts-Sällskapet i Köpenhamn." Enligt vad jag förvissat mig om kom detta sista beslut troligen icke till utförande.

Ivar Schnell.

Esprahögen.

I Victor Ewalds uppsats om Esprahögen i senaste häfte av Fornvännen har utan förf:s förvällande en felaktig uppgift insmugit sig, vilken härmed rättas. Sid. 261, not 1, uppges, att de keramikfragment, som påträffats vid F och G å planen fig. 109, låtit sig sammanfogas till ett kärl,

meddelar följande: "I ett berg i närheten af Barvavägen finnes en hällristning, uppdagad af Hofpredikanten F. Lindström." Lappen ifråga torde vara en renskrift av Dybecks anteckningar.